

IWONA SZEWCZAK*

Moralność zawodowa nauczyciela – dydaktyka, wychowawcy, opiekuna

Zawód nauczycielski należy do najstarszych na świecie i nieustannie stanowi przedmiot zainteresowania pedagogów, psychologów, filozofów. Funkcjonowanie i efektywność systemu edukacji zależy bowiem przede wszystkim od osoby nauczyciela, który stanowi jedno z najważniejszych narzędzi polityki edukacyjnej. Jakość jego pracy, warunkowana przygotowaniem i zaangażowaniem nauczyciela, wpływa na zmiany rozwojowe poszczególnych uczniów, ale również szkoły oraz kultury i życia społecznego. Na wyjątkowość i szczególną rangę zawodu nauczyciela wskazują zapisy Karty Nauczyciela – polskiej ustawy regulującej prawa i obowiązki nauczycieli. W jej *Preamble* znajduje się odniesienie do rzeczonej profesji jako zawodu o „szczególnej randze społecznej”¹. Nie dziwi więc wielość i wielowymiarowość poglądów na temat profesji nauczycielskiej. Kwestie ideału nauczyciela, edukacji zawodowej, współczesnych oczekiwań wobec zawodu nauczycielskiego są od lat obecne w pracach badawczych pedagogów, pedeutologów, psychologów, socjologów, filozofów i innych naukowców. Namysł nad nimi uzasadnia zmieniająca się, niezwykle dynamiczna sytuacja społeczno-kulturowa, w której funkcjonuje współczesna szkoła.

Nauczyciel jako dydaktyk, wychowawca i opiekun

Liczne funkcje, które pełni nauczyciel oraz zadania, które ma realizować związane są z powierzonym mu stanowiskiem oraz podstawowymi funkcjami szkoły: dydaktyczną, wychowawczą i opiekuńczą. Nauczyciel jest, więc przede

* DR IWONA SZEWCZAK – Instytut Pedagogiki, Katolicki Uniwersytet Lubelski, e-mail: iwka1@kul.pl

¹ Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela, Dz. U. 2018, poz. 967

wszystkim dydaktykiem, wychowawcą i opiekunem. Wszystkie inne funkcje, które się mu przypisuje, mieszczą się w jednym z trzech wskazanych obszarów.

Zgodnie z Kartą Nauczyciela pedagog jest zobowiązany do rzetelnego realizowania wyznaczonych zadań w obszarze dydaktyki, wychowania i opieki, dbając o bezpieczeństwo uczniów w czasie zajęć organizowanych przez szkołę. Ma wspierać każdego ucznia w jego rozwoju oraz dążyć do pełnego samorozwoju. Powinien doskonalić się zawodowo zgodnie z potrzebami szkoły. Nauczyciel ma obowiązek kształcić i wychowywać młodzież w umiłowaniu Ojczyzny, w poszanowaniu Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, w klimacie wolności sumienia i szacunku dla każdego człowieka. Powinien ponadto zabiegać o kształtowanie u uczniów postaw moralnych i obywatelskich zgodnie z ideą pokoju i przyjaźni między ludźmi różnych narodów, ras i światopoglądów².

Jednym z najważniejszych aspektów pracy nauczyciela jest planowanie i organizowanie procesu dydaktycznego, w którym realizuje on funkcję kształtującą, polegającą głównie na przekazywaniu uczniom wiedzy, rozwijaniu ich zdolności i egzekwowaniu zdobytych przez nich wiadomości szkolnych w zakresie poszczególnych przedmiotów nauczania³. Nauczyciel podejmuje najważniejsze decyzje dotyczące procesu dydaktycznego. O ile rodzaj przekazywanych treści określony jest podstawą programową nauczania poszczególnych przedmiotów, o tyle sposób ich przekazywania zależy przede wszystkim od nauczyciela, który określa formy, metody oraz środki nauczania. Poprzez swoje decyzje wpływa na motywację uczniów, ukierunkowuje proces uczenia się, niweluje ewentualne niepowodzenia w nauce szkolnej. Z drugiej strony wybór niewłaściwej strategii kształcenia może skutkować u uczniów postawą bierności i brakiem chęci do samodzielnego zdobywania wiedzy.

Funkcja dydaktyczna szkoły i nauczyciela jest nierozzerwalnie związana z funkcją wychowawczą. Nie można nauczać, pomijając wychowanie. Przekonywał już o tym ojciec pedagogiki naukowej Jan Fryderyk Herbart, wprowadzając pojęcie *nauczania wychowującego*⁴, w myśl którego nauczanie, oprócz przekazywania wiedzy, ma budować charakter. Nauczyciel w sposób zamierzony lub niezamierzony wpływa na postawy wychowanków, wspiera ich w rozwoju osobowościowym, wprowadzając ich w świat wartości. Wychowanie wykracza poza obszar wiedzy. Człowiek – uczeń potrzebuje punktów odniesienia, norm moralnych, wielkich idei i wzorów osobowych, z którymi konfrontuje swoje życie. Szkoła uznawana jest obok rodziny za najważniejsze środowisko wychowawcze, a kluczową rolę w prowadzeniu wychowawczym uczniów powinien odgrywać nauczyciel, który własnym przykładem może „pociągnąć” wychowanków do wielkich wartości. Podkreślanie funkcji wychowawczej nauczyciela jest istotne

² Art. 6 Ustawy z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela, Dz. U. 2018, poz. 967

³ Zob. M. Łobocki, *W trosce o wychowanie w szkole*, Kraków 2009, s. 11-12.

⁴ Zob. J.F. Herbart, *Pedagogika ogólna wywiedziona z celu wychowania*, tłum. T. Stera, Warszawa, 2007, s. 24n.

szczególnie współcześnie, kiedy poddawana jest w wątpliwość realizacja funkcji wychowawczej przez szkołę. Coraz częściej pojawiają się opinie, że szkoła przestała być wspólnotą wychowującą, nie wychowuje, a jedynie naucza, przekazuje wiedzę, ale nie odsłania wartości i nie pociąga do ich urzeczywistniania⁵. Coraz częściej organy nadzorujące oświatę, a także rodzice bardziej koncentrują się na wiedzy i umiejętnościach dziecka niż na jego postawach. Skuteczność pracy nauczyciela mierzona jest osiągnięciami uczniów w testach kompetencyjnych i egzaminach końcowych. Coroczne rankingi szkół odwołują się do kryteriów dydaktycznych, z pominięciem wychowawczych. Wydaje się, że zapomina się, że wychowanie w kontekście całościowego rozwoju człowieka jest niezwykle istotne i nie może być zaniedbywane przez środowisko, które intencjonalnie zostało powołane do wychowania.

Wychowanie łączy się ściśle z opieką. H. Radlińska podkreśla, że „wychowanie i opieka stanowią układ przeplatający się wzajemnie w taki sposób, że można mówić jedynie o procesie opiekuńczo-wychowawczym bez wyodrębniania stron tego procesu i dzielenia go na opiekę i wychowania”⁶. Realizacja funkcji opiekuńczej przez nauczyciela związana jest z zapewnieniem uczniom poczucia bezpieczeństwa, które sprzyja dobrej atmosferze w szkole i budowaniu relacji między uczniami a innymi pracownikami szkoły. Do ról nauczyciela o charakterze opiekuńczym należą wychowawstwo klasy, piecza nad samorządem uczniowskim, opieka nad kołami zainteresowań. Ponadto wpisują się w tę funkcję formy mające na celu korygowanie odchyłeń od normy rozwojowej, wyrównywanie braków i opóźnień w opanowywaniu programu nauczania, eliminowanie przyczyn zaburzeń.

Potrzeba moralności zawodowej nauczyciela

Realizacja funkcji dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej szkoły dokonuje się głównie poprzez osobę nauczyciela. W dużej mierze od jego zaangażowania zależy poziom posiadanej przez uczniów wiedzy oraz ich osobowość i postawy, stosunek do samych siebie i innych ludzi. Zadania, które stawia się współcześnie przed nauczycielem są niezwykle doniosłe, a formułowane wobec niego wymagania duże. By mógł im sprostać, musi posiadać odpowiednie kompetencje. Od lat, uwzględniając dynamicznie zmieniającą się sytuację społeczno-kulturową, próbuje się określać najbardziej pożądane cechy i umiejętności psychopedagogiczne nauczycieli, dzięki którym mogliby oni w optymalny sposób realizować

⁵ Zob. T. Gadacz, *Wychowanie jako spotkanie osób*, w: *Wychowanie personalistyczne*, red. F. Adamski, Kraków 2005, s. 214.

⁶ H. Radlińska, *Pedagogika społeczna*, Wrocław 1961, s. 71

swoje zadania jako dydaktycy, wychowawcy i opiekunowie. Wydaje się, że kluczowym elementem w takim wykazie powinna być kompetencja moralna. Tymczasem przegląd literatury pedeutologicznej oraz analiza wyników badań, dotyczących wizerunku współczesnego nauczyciela prezentowanego nie tylko przez studentów kierunków pedagogicznych, uczniów, rodziców, ale również samych nauczycieli, wskazuje, że moralność nie zawsze pojawia się wśród najważniejszych właściwości, którymi powinien odznaczać się nauczyciel⁷. We współczesnej rzeczywistości działalność pedagogiczna ukierunkowana jest często jedynie na sferę życiowego pragmatyzmu, korzyści, a nawet przyjemności, do której dąży człowiek i które akceptuje społeczeństwo⁸. Analizując kompetencje potrzebne do pracy nauczyciela, wychowawcy, uwzględnia się najczęściej techniczną stronę zawodu, w zakresie której mieszczą się wiedza i umiejętności, zapominając o trzecim elemencie – moralnej stronie zawodu. Tak jak wychowanie, jedno z kluczowych zadań nauczyciela, nie może być nieetyczne, tak nie można mówić o „pozbawionej moralności postawie wychowawcy”⁹. Etyczna kwalifikacja pracy nauczyciela, której wyznacznikiem jest chociażby poczucie odpowiedzialności za dziecko i jego dobro, jest warunkiem prawidłowej kompetentnej działalności pedagogicznej.

Strona moralna zawodu nauczycielskiego oznacza osobistą odpowiedzialność, ponoszoną przez każdego nauczyciela za swoje działanie w miejscu pracy i skutki tego działania¹⁰. Ma on obowiązek takiego postępowania, które jest korzystne dla jego wychowanków i społeczeństwa. Sposób wykorzystania posiadanych wiedzy i umiejętności przez nauczyciela zależy od jego etosu. Etos zawodowy jest ideałem wyznaczonym przez tradycję, wymogi współczesności, kulturę i edukację, obejmujący całokształt norm społeczno-moralnych, akceptowanych przez ogół nauczycieli, wpisujący się w świat ich wartości i determinujący styl życia oraz afirmujący pracę jako obowiązek człowieka¹¹. Jest to nastawienie moralne, które ma człowiek w stosunku do swojej pracy zawodowej oraz do szczegółowych zadań i obowiązków swojego zawodu¹².

Każdy pozytywny czyn zawodowy jest także dokonaniem moralnym, gdyż staje się on możliwy dzięki rozróżnieniu dobrej i złej pracy, dzięki wysiłkowi

⁷ Zob. np. K. Duraj-Nowakowa, *Nauczyciel. Kultura – osoba – zawód*, Kielce 2002, s.103 n.; A. Tyl, *Oczekiwania wobec zawodu nauczyciela w dobie globalizacji*, w: *Procesy globalizacji a kształcenie nauczycieli. Spojrzenie międzykulturowe*, red. S. Dylak, R. Pęczkowski, P. Denicolo, Poznań-Rzeszów 2006, s. 194-200.

⁸ Zob. W. Chudy, *Pedagogia godności. Elementy etyki pedagogicznej*, red. A. Szudra, Lublin 2009, s. 58.

⁹ Zob. J. Homplewicz, *Etyka pedagogiczna*, Warszawa, 1996, s. 19.

¹⁰ Zob. W. Brezinka, *Glaube, Moral und Erziehung*, München-Basel 1992, s. 202.

¹¹ Zob. M. Bogaj, *Etos zawodowy nauczyciela*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. E. Różycka, Warszawa 2003, s. 1064-1065.

¹² Zob. W. Brezinka, *Glaube...*, dz. cyt., s. 200-201.

moralnemu, dyscyplinie woli, cierpliwości w dążeniu do dobra. Intensywne życie w etosie pedagoga umożliwia moralność pedagogiczna, która jest podmiotowym i osobowym realizowaniem zawodu nauczyciela, wychowawcy. Oznacza ona zdolność działania według własnego sumienia i podejmowania konkretnych decyzji ze stałą skłonnością do kompetentnego działania¹³. Wymagania dotyczące moralności zawodowej zawarte są w ideale zawodowym, stanowiącym wzorzec dobrych cech, kompetencji, kwalifikacji oraz sposobów postępowania, czyli obowiązków. Normy urzeczywistniania cnót zawodowych oraz normy wyrażające zawodowe obowiązki nauczyciela stanowią treść jego moralności zawodowej.

Geneza potrzeby moralności zawodowej nauczycieli

Podejmując zagadnienie moralności zawodowej nauczycieli, wyrażając pogląd, że jest ona nieodzowna w ich pracy dydaktyczno-wychowawczo-opiekuńczej warto odnieść się do genezy moralności zawodowej. Wolfgang Brezinka, współczesny teoretyk wychowania obszaru niemieckojęzycznego, uzasadniając konieczność wymiaru moralnego w pracy nauczycieli, kieruje uwagę na pięć zagadnień.

Pierwszym czynnikiem warunkującym konieczność uwzględnienia etyki zawodowej w profesji nauczycielskiej jest dysponowanie przez nich dużym wymiarem wolności w wypełnianiu zadań zawodowych. Charakteryzują się one różnorodnością, skomplikowaniem i dużym stopniem trudności. Aby je zrealizować, nauczyciel nie może odwołać się do uniwersalnych sposobów postępowania, lecz wybierać spośród wielu możliwości. Dynamika sytuacji wychowawczych narzuca konieczność nieustannego rozstrzygania o: szczegółowym doborze treści nauczania, sposobach i metodach wychowawczych, zadaniach przygotowywanych dla uczniów, rodzaju podejmowanej kontroli wyników nauczania i wychowywania, reakcjach na różnorodne zachowania podopiecznych. Nauczyciel nie jest również w stanie wykonywać jednocześnie wszystkich zadań w takim samym wymiarze. Ma świadomość konieczności rezygnacji z jednych na korzyść innych¹⁴, działając często pod presją czasu. Wolność wyboru, którą dysponuje nauczyciel czy wychowawca kwalifikuje go do ponoszenia odpowiedzialności. Niezbędne są do tego moralne linie przewodnie, które umożliwią wybór tego, co w konkretnej sytuacji jest najlepsze. Warto zaznaczyć, że nauczyciel powinien poczuwać się do odpowiedzialności nie tylko za swoje wąskie pole pracy, ale za budowanie szerszego kontekstu spo-

¹³ Zob. M. Nowak, *Wychowanie etosu pracy w programie wychowawczym szkoły wyższej*, w: E. Konovaluk, M. Nowak (red.), *Praca – etos – wychowanie*, Biała Podlaska 2007, s. 208.

¹⁴ Zob. W. Brezinka, *Glaube...*, dz. cyt., s. 205-206.

łeczno-kulturowego. Jego moralność lub jej brak wpływa bowiem nie tylko na sytuacje wychowawcze, ale szerszy kontekst, w którym te sytuacje się rozgrywają.

Nauczyciele, niezależnie od swoich preferencji, są dla swoich uczniów potencjalnymi obiektami do naśladowania. Ich praca zawodowa opiera się na relacjach przede wszystkim z dziećmi i młodzieżą, czyli osobami o nieukształtowanej całkowicie hierarchii wartości i niezwykle podatnymi na wpływy innych, wymagającymi większej ochrony niż dorośli. Metoda modelowania jest postrzegana jako jedna z najbardziej skutecznych w procesie wychowania, a wielogodzinne obcowanie nauczyciela z wychowankami w ciągu dnia w sposób naturalny wpływa na przejmowanie przez wychowanków postaw, sposobów zachowania i zapatrywania wychowawcy i ich internalizację. Niezwykle ważne jest uświadomienie przez nauczycieli nieintencjonalnych wpływów wywieranych na uczniów, które często w większym wymiarze formują osobowość wychowanków niż oddziaływania zaplanowane i świadome. Nauczyciele powinni zatem być dobrym przykładem dla swoich uczniów, unikać wszystkiego, co w jakimkolwiek wymiarze mogłoby im zaszkodzić. O tym, co konkretnie to oznacza, powinny rozstrzygać normy moralne przyjęte w zawodzie nauczyciela, wychowawcy¹⁵.

Kolejnym czynnikiem uzasadniającym nieodzowność moralności zawodowej nauczycieli jest fakt, iż są oni sami najważniejszym narzędziem, jakie istnieje do realizacji zadań zawodowych. Angażują oni w procesie nauczania i wychowywania własną osobowość, swoją wiedzę i umiejętności, język, doświadczenie, możliwości wpływania na innych, swój sposób bycia. Jedynie wówczas mogą skutecznie realizować swoje zawodowe zadania, gdy zyskają szacunek i zaufanie uczniów. Brezinka zaznacza, że nie chodzi tu jedynie o specyficzne cnoty zawodowe, jak życzliwość, sprawiedliwość, czy cierpliwość, ale o ogólne uzdolnienia i cnoty, obowiązujące i cenione w tradycji kulturowej i w społeczeństwie¹⁶. Nauczyciel powinien być wzorem dla swoich uczniów, czyli kimś, z czymi opiniami i postępowaniem wychowanek się liczy, kogo pragnie naśladować i z kim chce się identyfikować. Podobnie jak przekazywanie wiedzy i umiejętności zakłada ich posiadanie, tak nie można nawoływać do przekonania i postępowania moralnego, jeśli się ich samemu nie posiada.

Kolejnym istotnym powodem, dla którego konieczne jest posiadanie moralności pedagogicznej przez nauczyciela jest trudność, jaka towarzyszy kontroli z zewnątrz jego pracy zawodowej. Profesja nauczycielska jest z natury twórcza i cechuje ją wysoki stopień samodzielności i odpowiedzialności za rozwój wychowanków. Rodzice i społeczeństwo są zmuszone polegać na kontroli sprawowanej przez samych nauczycieli. Stałe zatrudnienie, gwarantujące

¹⁵ Zob. W. Brezinka, *Glaube...*, dz. cyt., s. 206.

¹⁶ Zob. W. Brezinka, *Metatheorie der Erziehung. Eine Einführung in die Grundlagen der Erziehungswissenschaft, der Philosophie der Erziehung und der Praktischen Pädagogik*, München-Basel 1978, s. 229 n.

comiesięczne wynagrodzenie, często niezależnie od wkładu pracy, powoduje często rezygnację nauczycieli z troski o doskonalenie własnego warsztatu pracy. Źle funkcjonujący system motywowania nauczycieli lub jego brak powoduje zmniejszenie lub wygaszenie u nich pragnienia odniesienia sukcesu. „Tak długo, jak nauczyciele pozostają dożywotnio urzędnikami, tak długo będą narażeni na moralne niebezpieczeństwa związane z zawodem urzędnika: ociężałość, korzystanie z nieuzasadnionych przywilejów, fałszywą kolegialność, brak osiągnięć oraz niechęć dostrzegania niewłaściwych zachowań kolegów”¹⁷. Przeciwdziałanie zagrożeniom zawodu urzędnika nie jest możliwe jedynie na drodze zmiany przepisów. Uregulowania prawne okazują się skuteczne jedynie wówczas, gdy opierają się na normach, dotyczących moralności zawodowej, uwewnętrzniionych przez poszczególnych przedstawicieli danej grupy zawodowej.

Nauczyciele potrzebują moralności zawodowej szczególnie współcześnie, kiedy wysuwane są wobec nich nie tylko wymagania uprawnione, ale szereg roszczeń przesadnych i nierealistycznych¹⁸. Dla ochrony wychowawców konieczne jest jednoznaczne odróżnienie oczekiwań zasadnych od nieuprawnionych, a moralność zawodowa powinna służyć jako kryterium tego rozróżnienia. Niedostateczna realizacja funkcji wychowawczej przez wielu rodziców powoduje przesunięcie tego obowiązku na profesjonalistów, którymi są nauczyciele. Środki, jakimi dysponuje szkoła są w wielu przypadkach niewystarczające, aby wypełniać narzucone obowiązki. W konsekwencji nauczyciele minimalizują je, nie realizując również zadań realistycznych. Konieczną ochronę nauczycieli przed nieuzasadnionymi wymogami, a także zabezpieczenie uczniów i ich rodziców przed zawodowymi błędami i brakami nauczycieli powinna stanowić realistyczna moralność zawodowa, umożliwiająca uzgodnienie roli nauczyciela, akceptowanej zarówno przez nich samych, jak i państwo, wychowanków i ich rodziców.

Zaprezentowane czynniki warunkujące potrzebę uwzględnienia wymiaru moralnego w profesji nauczycielskiej i wychowawczej potwierdzają jego nieodzowność. Tymczasem problematyka etyczna jest traktowana w edukacji nauczycielskiej marginalnie, pomimo powszechnej świadomości komplikowania się aksjologicznej sytuacji zawodowego funkcjonowania nauczyciela. Jest to obszar wciąż zaniedbywany. Przyznanie należnego miejsca i rangi zagadnieniom moralnym w kształceniu nauczycieli staje się wymogiem istotnym, szczególnie dla praktyki edukacyjnej. Aby mogły znaleźć się one w programie kształcenia nauczycieli, konieczne jest określenie istotnego zakresu moralności tej grupy zawodowej.

¹⁷ W. Brezinka, *Glaube...*, dz. cyt., s. 208.

¹⁸ Zob. K. Riedel, *Lehrer*, w: D. Lenzen (red.), *Pädagogische Grundbegriffe*, t. 2, Reinbek bei Hamburg, Rowohlt, 1997, s. 932-935.

Zakres moralności zawodowej nauczycieli

Spośród ogólnych norm moralności profesji nauczycielskiej na szczególną uwagę zasługuje powinność posiadania wiedzy na temat obowiązków swojego zawodu oraz roli nauczyciela w całokształcie życia społeczno-kulturowego¹⁹. Jest to oczywista podstawa, lecz jak się okazuje, nie wszyscy nauczyciele się do niej stosują. We współczesnym świecie, w którym panują tendencje indywidualistyczne, znacznie częściej podejmuje się temat praw niż obowiązków obywateli. Często dyskutowany temat wolności nauczyciela jako obszaru między otwartością a niewrażliwością na wartości²⁰ stanowi pretekst do uchylania się od refleksji na temat obowiązków zawodowych, których znajomość jest przecież niezbędna do korzystania z wolności pedagogicznej.

Jedynie pełna wiedza o obowiązkach pozwala na realizację kolejnej normy, którą stanowi powinność oddania się zawodowi z pełnym poświęceniem. Obowiązuje ona wszystkich urzędników i polega na angażowaniu w pracy wszystkich swoich sił twórczych. Nauczyciele powinni wypełniać swoje obowiązki całkowicie i we wszystkim, a nie jedynie w wymiarze minimalnym, chroniącym przed karą. Chodzi tu o moralną sprawność pracowitości, dzięki której praca człowieka zyskuje moralną wartość poprzez służenie rozwojowi osobowemu podejmującego pracę i dobru wspólnemu²¹.

Tylko takie podejście do profesji pozwala realizować kolejną normę ogólną moralności zawodowej, czyli osiągnięcie i utrzymanie wysokiego stopnia dojrzałości zawodowej. Aby stało się to możliwe konieczne jest nieustanne i regularne doksztalcanie się nauczycieli. Jest ono niezbędne do awansu zawodowego nauczyciela. Niezależnie od odgórnie narzuconego doksztalcania, nauczyciele powinni korzystać również z innych dostępnych form autoedukacji w wymiarach merytorycznych i metodycznych, a także osobowościowym.

Dobre opanowanie podstaw nauczanego przedmiotu jest niezbędne do właściwego przekazywania treści uczniom w taki sposób, aby stały się dla nich zrozumiałe. Ponadto pożądane jest zainteresowanie pedagogów nauczanymi dyscyplinami naukowymi, których nieustanny rozwój powoduje zmiany w strukturze wiedzy. Poza wiedzą merytoryczną nauczyciele powinni starać się ulepszać wykorzystywaną przez siebie metodykę, uwzględniając przy tym najnowsze wyniki badań naukowych. Dowolność wyboru metody zakłada samodzielne rozstrzygnięcie sposobu wypełniania zadań zawodowych w oparciu o dostępną

¹⁹ Zob. W. Brezinka, *Erziehung – Kunst des Möglichen*, Würzburg, 1960, s. 78.

²⁰ Zob. A.A. Kotusiewicz, *O miejscu pedeutologii w programie edukacji nauczycielskiej*, „Edukacja: studia, badania, innowacje”, 1997, nr 1, s. 27.

²¹ Zob. S. Fel, *Etyka życia gospodarczego z elementami społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw*, w: P. Kawalec, A. Błachut (red.), *Odpowiedzialność społeczna w innowacyjnej gospodarce*, Lublin 2011, s. 58.

wiedzę i doświadczenie zarówno swoje, jak i kolegów. Nauczyciele powinni pracować również nad swoją osobowością, starając się zyskać i zachować te przymioty, które są konieczne do dobrego wypełniania zadań zawodowych. Nie istnieje stały repertuar cech, gwarantujących wychowawczy i dydaktyczny sukces. Istnieją jednak przymioty, co do których zachodzi duże prawdopodobieństwo, że ich posiadanie może w wymierny sposób ułatwić nauczycielską pracę. Należą do nich między innymi życzliwość w stosunku do uczniów, sympatia i nastawienie altruistyczne, okazywanie im taktu pedagogicznego. Jako niezwykle istotna jawi się samodyscyplina, która umożliwia nauczycielowi opanowanie emocji i popędów, dzięki czemu w sposób bardziej racjonalny może reagować na zaistniałe sytuacje. Z samodyscypliną koreluje cierpliwość, pozwalająca wciąż na nowo dawać szansę wychowankom i widzieć tkwiący w nich potencjał. Pomocna w spełnianiu zadań nauczycielskich jest świeżość umysłu, rzutkość intelektualna, która zapobiega nudzie szkolnej, stwarzając właściwy klimat dla uczniowskiej pilności. Istotna jest zdolność do empatii, która stanowi przejaw podmiotowego traktowania dzieci i młodzieży, pierwszorzędny warunku skutecznego wychowania, czyli poszanowania ich prawa do własnej podmiotowości, autonomii i niepowtarzalności²². Te wartościowe cechy osobowościowe nie pojawiają się samoistnie, muszą zostać wypracowane, co wymaga rzetelnej pracy nad sobą. Konieczne jest również uświadomienie sobie istnienia własnych wad charakteru i skutków ich oddziaływania na relacje wychowawcze oraz podejmowanie działań, prowadzących do ich niwelowania. Chodzi tu głównie o cechy, na jakie są narażeni nauczyciele z racji wykonywanego zawodu, takie jak: poddawanie się depresyjnemu nastrojowi, drobiazgowość, przesadna dbałość o własny prestiż, żądza władzy, poczucie zagrożenia, niepewność, wygodnictwo²³. Odpowiedzialne traktowanie wykonywanej profesji, wpisujące się w dzielność zawodową, zakłada podejmowanie prób przezwycięzania takich deformacji.

Wśród norm szczegółowych moralności zawodowej nauczycieli najważniejszymi są te, które regulują relacje z uczniami. Troska o dobro wychowanka, ucznia stanowi istotę podejmowania działań wychowawczych. Sprzeczność, która zachodzi niekiedy między normami przy uwzględnianiu dobra pojedynczego ucznia oraz ich grupy, implikuje trudności w działaniu nauczycieli i wymaga od nich mądrości oraz taktu pedagogicznego, aby w swoim postępowaniu nie zapominali o dobru pojedynczego wychowanka. Powoływanie się na dobro klasy czy interes szkoły nie może być traktowane jako pretekst, by dla dobra pojedynczego ucznia czynić mniej, niż jest to możliwe. Sformułowanie *dobro dziecka* zawiera w sobie co najmniej cztery aspekty: dobro cielesne fizyczne,

²² Zob. M. Łobocki, *Teoria wychowania w zarysie*, Kraków 2004, s. 147-150.

²³ Zob. W. Brezinka, *Glaube...*, dz. cyt., s. 216.

umysłowe, moralne i duchowe i religijno-światopoglądowe. Wynikają z nich szczegółowe normy dla pracy nauczyciela.

Podsumowanie

Etyczna kwalifikacja działalności pedagogicznej należy do jej istoty. Od nauczyciela należy oczekiwać, aby posiadał i potrafił uruchamiać we wszystkich możliwych sytuacjach edukacyjnych wymogi aksjologiczne i etyczne, które powinny służyć poszukiwaniu drogi ku wartościom. Potwierdzenie przez teoretyków wychowania ważności strony moralnej zawodu nauczycielskiego jawi się jako szczególnie istotne w obliczu niejasności i niespójności roli nauczycieli, polegającej na braku uzgodnionych, a zarazem konkretnych i wymiernych kryteriów zawodowej doskonałości, przejawiającej się również w sprzecznych oczekiwaniach formułowanych współcześnie wobec przedstawicieli tej grupy zawodowej.

Należy apelować o odwagę podejmowania trudu w pracy dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej mimo trudnej sytuacji, z jaką muszą się zmagać nauczyciele, nie rezygnując jednocześnie z wysokich wymagań formułowanych wobec tej grupy zawodowej, polegających na konieczności posiadania konkretnej wiedzy i umiejętności, ale przede wszystkim postawy moralnej. Nauczyciele w trakcie swojej pracy wchodzą w skomplikowane sytuacje moralne, z których każda jest inna i wymaga ustosunkowania się do niej. Każdy wychowawca musi sam rozstrzygać etyczne problemy, do czego nieodzowny jest etos zawodowy, nie jedynie wiedza na temat etyki.

Wydaje się, że współcześnie brak jest wystarczająco specjalistycznych zawodowych norm moralnego działania dla profesji nauczycielskiej, które obowiązywałyby wszystkich należących do tej grupy zawodowej. Jawi się pilna potrzeba włączenia elementów etyki zawodowej w proces edukacji nauczycielskiej, a także podjęcia próby opracowania podstaw tej etyki zgodnie z aktualnymi tendencjami i wyzwaniem.

Bibliografia

- M. Bogaj, *Etos zawodowy nauczyciela*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. E. Różycka, Warszawa 2003, s. 1064-1067.
- Brezinka W., *Erziehung – Kunst des Möglichen*, Würzburg, 1960.
- Brezinka W., *Metatheorie der Erziehung. Eine Einführung in die Grundlagen der Erziehungswissenschaft, der Philosophie der Erziehung und der Praktischen Pädagogik*, München-Basel 1978.
- Brezinka W., *Glaube, Moral und Erziehung*, München-Basel 1992.
- Chudy W., *Pedagogia godności. Elementy etyki pedagogicznej*, red. A. Szudra, Lublin 2009.
- Duraj-Nowakowa K., *Nauczyciel. Kultura – osoba – zawód*, Kielce 2002.
- Fel S., *Etyka życia gospodarczego z elementami społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw*, w: P. Kawalec, A. Błachut (red.), *Odpowiedzialność społeczna w innowacyjnej gospodarce*, Lublin 2011, s. 52-79.

- Gadacz T., *Wychowanie jako spotkanie osób*, w: *Wychowanie personalistyczne*, red. F. Adamski, Kraków 2005, s. 213-235.
- Herbart J. F., *Pedagogika ogólna wywiedziona z celu wychowania*, tłum. T. Stera, Warszawa, 2007.
- Homplewicz J., *Etyka pedagogiczna*, Warszawa, 1996, s. 19.
- Kotusiewicz A.A., *O miejscu pedeutologii w programie edukacji nauczycielskiej*, „Edukacja: studia, badania, innowacje”, 1997, nr 1, s. 19-29.
- Łobocki M., *W trosce o wychowanie w szkole*, Kraków 2009, s. 11-12.
- Nowak M., *Wychowanie etosu pracy w programie wychowawczym szkoły wyższej*, w: red. E. Konovaluk, M. Nowak, *Praca – etos – wychowanie*, Biała Podlaska 2007.
- Łobocki M., *Teoria wychowania w zarysie*, Kraków 2004.
- Radlińska H., *Pedagogika społeczna*, Wrocław 1961, s. 71
- Tyl A., *Oczekiwania wobec zawodu nauczyciela w dobie globalizacji*, w: *Procesy globalizacji a kształcenie nauczycieli. Spojrzenie międzykulturowe*, red. S. Dylak, R. Pęczkowski, P. Denicolo, Poznań-Rzeszów 2006, s. 191-202.

Akty prawne

Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela

Streszczenie:

Nauczyciel stanowi główne narzędzie realizacji funkcji dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej szkoły. Zadania, które współcześnie stawia się przed nauczycielem są niezwykle doniosłe, a formułowane wobec niego wymagania duże. By mógł im sprostać, musi posiadać odpowiednie kompetencje: techniczne i moralne.

W artykule zostało podjęte zagadnienie etosu zawodowego nauczycieli, czyli nastawienia moralnego w stosunku do pracy zawodowej, bez którego niemożliwe jest realizowanie podstawowych funkcji wyznaczonych nauczycielom. Przedstawiono genezę moralności zawodowej nauczycieli oraz jej zakres, uzasadniając potrzebę włączenia elementów etyki zawodowej w proces edukacji nauczycielskiej.

Słowa kluczowe: nauczyciel, etos zawodowy, moralność zawodu nauczyciela.

Morality of teacher's profession – a guardian's and tutor's

Summary:

The figure of a teacher represents the main tool for realisation of didactic, educational and protective functions of school. Tasks, which are put in front of teacher at present time, are unusually important, with requirements towards him or her being often too demanding. In order to live up to them, the teacher needs proper (technical and moral) expertise.

A question of teacher's professional ethos or moral attitude to vocational work also has been brought up in the article. Needless to say, without these, the realisation of basic teacher's functions is almost impossible to conduct. The genesis of teacher's professional morality and its scope were both presented, justifying the need of implementation of the elements of vocational ethics in the teaching process within school education.

Keywords: teacher, professional ethos, morality of teacher's profession.
